

11. Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір / Затверджено наказом МОН № 998 від 31. 12. 2004р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/education/average/topic/rozv/knc.doc>.
12. Овчарук О. Ключові компетентності: Європейське бачення / О. Овчарук // Управління освітою. – Серпень, 2003. – Спец. випуск. – С. 6–9.
13. Омеляненко В. Розвиток у старшокласників покликання до педагогічної спеціальності «Вчитель фізичної культури» : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / В. Омеляненко. – Тернопіль, 1995. – 24 с.
14. Сущенко Л. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект) : монографія / Л. Сущенко // Запоріжжя ЗДУ, 2003. – 442 с.
15. Тимошенко О. Теоретико-методологічні засади оптимізації професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах : автореф. дис... доктора пед. наук. 13.00.04 / О. Тимошенко. – К., 2009. – 45с.
16. Фіцула М. Вступ до педагогічної професії : навч. посіб. [для студ. вищих пед. закладів освіти] / М. Фіцула. – Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2005. – Вид. 3-тє, перероб. і доп. – 168 с.
17. Худолій О. Концептуальні підходи до розробки програми наукових досліджень у фізичному вихованні / О. Худолій, О. Іващенко // Теорія і методика фізичного виховання. – 2004. – № 4. – С. 2–5.
18. Шиян Б. Підготовка вчителя фізичної культури третього тисячоліття / Б. Шиян // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні : зб. наук. пр. – Рівне : Принт Хауз, 2001. – Вип. 2. – С. 371–377.

УДК 378.091.2+373.5: [614.8:379.8]

*Роман ЯКИМ,
Марія ЯВІР
(м. Дрогобич)*

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ В АСПЕКТІ ПРОФЕСІЙНОГО РИЗИКУ

У статті обґрунтовується важливість культури безпеки як невід'ємного компоненту компетентності педагога. Здійснено аналіз основних компонентів культури безпеки професійної складової майбутніх вчителів технологій в аспекті професійного ризику.

***Ключові слова:** культура безпеки, компетентність, педагог, професійний ризик.*

Yakym R., Yavir M. Forming the skills of life safety in a future technology teacher with regard to professional risks. The article concerns the importance of life safety as a part of teacher's competence. The analysis of basic elements of a life safety standard as a professional component of future technology teachers' in terms of professional risk.

Key words: *life safety, competence, teacher, professional risks.*

Постановка проблеми. Середовище життєдіяльності сучасної людини характеризується швидкоплинними змінами. Створена людиною друга природа дозволила підвищити комфорт, вивільнитися від важких і небезпечних робіт, вирішила проблему продовольства, забезпечила матеріальними засобами до життя, професійними лікарськими й соціальними та сервісними послугами, в тому числі освітню тощо. Одночасно еволюціонуючи, ця природа поступово ускладнила усі сфери життєдіяльності людини – матеріально-практичну, духовну, духовно-практичну. За останні роки кардинально зазнали змін комунікативна, інформаційно-психологічна, духовна та інші складові життєдіяльності. Сьогодні, в епоху постіндустріалізації, перед системою суспільного виробництва (виробництва носіїв життя, засобів до життя та соціальних умов існування носіїв життя) стоїть комплексна задача виробництва людини нового типу, що відповідає сучасному рівню інформаційної, соціально-технічної культури. Ключовим у цьому є формування гуманістичного, орієнтованого на загальнокультурні цінності світогляду особистості, так званого «безпечного типу». Тобто, на перший рівень виступає рівень культури безпеки та життєва компетентність, наявність цільної системи знань про людину і світ. Адже від своєчасного та об'єктивного оцінювання життєвої ситуації, а також адекватного реаліям вибраного рішення, що правильно реалізоване в діяльності, залежить не тільки власне життя і здоров'я особи, але й оточуючих. Отже, для людини дуже важливим є як психологічна, так і фізична готовність діяти з метою виживання та життєзабезпечення в конкретних життєвих умовах. Все це висуває високі вимоги до рівня знань та компетентності сучасної особистості, які можна задовольнити вдосконаленням системи підготовки педагогічних кадрів та модернізації навчально-виховного процесу в школі.

Аналіз досліджень. За останні роки, поряд з численними напрямками модернізації системи освіти найбільшої ваги набули ті, що ґрунтуються на концепції гуманізації, соціально-психологічного і особистісного підходу у вихованні і навчанні. Ключовим питанням у таких підходах є роль педагогічного і психологічного впливів на школярів з метою соціалізації та культивування мотивів до конструктивних дій, вчинків, які сприяють забезпеченню їх здоров'я, збереження життя [15]. Одночасно

соціалізація, становлення і розвиток особистості формулюють поняття культури. Тому особливої ваги в системі сучасної освіти набувають питання формування культури безпеки життєдіяльності школярів, що обґрунтовано в роботах Ю. Воробйова, М. Зоріної, А. Лапаєвої, І. Немкової, В. Руденко, Н. Савіцької, О. Шароватової, та ін. Зокрема, Ю. Воробйов справедливо зазначає [5], що одним із найефективніших шляхів у становленні особистості «безпечного типу» чільне місце посідає формування відповідної культури, яка враховує специфіку діяльності людини в умовах досягнення меж зростання безпечного перетворення середовища існування, а саме культури безпеки життєдіяльності як основи існування й найважливішої ознаки сучасної цивілізації.

Зважаючи на різноманітність визначення поняття «культура безпеки» та її елементів [7], для об'єктивного трактування цього поняття застосовано загальноновизнаний філософський підхід [13]. У результаті, під культурою безпеки життєдіяльності людини розуміється рівень досконалості створеної людством системи моральних, духовних цінностей та способів і прийомів організації, реалізації та поступу людської життєдіяльності, способів людського безпечного буття.

Зазначимо, що основним підґрунтям культури безпеки життєдіяльності є цінність життя і здоров'я людини, людства. Це загальнозначущі принципи безпеки, що відкривають конститутивну роль щодо існуючої культури і визначають спрямованість людини, спільнот на безпечну діяльність в етико-естетичних координатах, що архетипові для даного соціального устрою. Така спрямованість може бути результатом цілеспрямованого науково обґрунтованого комплексного педагогічного впливу. Тут на перше місце виступає «соціальне виховання» [11], що означає процес цілеспрямованої і свідомо контрольованої соціалізації з метою розвитку особистості, яка постійно самовдосконалюється й здатна діяти в непередбачуваних ризикованих ситуаціях, реалізувати нові можливості. Таке виховання передбачає формування: предметних умінь і навичок, спеціальну теоретичну підготовку з правильного розуміння ризику і небезпеки, психологічну підготовку діяти за умов ризику і небезпеки, розвинення якостей передбачення небезпеки, ймовірний перебіг небезпечних подій. Природно, що для реалізації вище викладеного необхідно підготувати новий тип педагога, якісні показники та компоненти культури безпеки якого описано в роботах Р. Васільєвої, М. Зоріної, І. Немкової, О. Шароватової та ін. Зокрема, Р. Васільєва [4] обґрунтовує необхідність підготовки педагогічних кадрів. При цьому, необхідною умовою є застосування особистісно-орієнтованого підходу, який забезпечує варіативність в освітньому процесі. Автори погоджуються з по-

зицією О. Шароватової [14], яка вказує на необхідність удосконалення освітнього процесу у вищій школі, що повинен орієнтуватися на підготовку кваліфікованих фахівців здатних реалізовувати будь-який вид діяльності відповідно до пріоритету безпеки. Зокрема, О. П. Шароватова, виокремлюючи сутнісну характеристику особистості та компонент її професійної культури, стверджує, що культура безпеки життєдіяльності є сукупністю позицій, цінностей і зразків поведінки, які характеризують майбутнього фахівця як такого, що дотримується безпечних рішень і діяльності в професійному просторі. В. І. Немкової, знаходимо більш конкретні кроки в модернізації освіти [8]. Вона обґрунтовує те, що культура безпеки життєдіяльності студентів вищих навчальних закладів складається з таких компонентів: культура, професійна культура, знання, уміння, навички. Згідно М. Зоріної [6], культура безпеки життєдіяльності виступає структурним компонентом базової культури особистості і невід'ємною складовою професійної компетентності культури кожного майбутнього фахівця, котра формується в процесі його професійної підготовки. Зауважимо, що підвалини такої компетентності закладаються з раннього віку, та з першим ознайомленням зі світом професій.

Вперше школярі знайомляться з поняттями безпеки на уроках ручної праці, а потім більш ґрунтовно на уроках «Технології». Практика показує, що формування навичок і умінь праці школярів, а також виховання любові до праці, творчості неможливе без створення психолого-педагогічних ситуацій за яких школярі отримують позитивний досвід. Мається на увазі досвід працювати правильно, не зазнаючи ушкоджень. Це досягається забезпеченням умов безпеки учнів. Відтак педагог, організовуючи навчально-виховний процес з вивчення питань безпеки праці, а також створюючи умови безпеки для учнів, – реалізовує особистий розвиток учнів [3]. Тим самим закладаються основи культури безпеки життєдіяльності та професійної культури безпеки.

Мета статті. Сьогодні в школах введено нову програму загальноосвітнього предмету з трудового навчання, який становить основу предметного наповнення Державного стандарту освітньої галузі «Технології». Метою цієї освітньої галузі є формування і розвиток проектно-технологічної та інформаційно-комунікаційної компетентностей для реалізації творчого потенціалу учнів і їхньої соціалізації в суспільстві [9]. Цей процес забезпечується ґрунтовно розробленою законодавчо-нормативною базою, яка регламентує роботу вчителя трудового навчання. Одночасно відчувається брак систематизованих відомостей про основоположні засади у визначенні пріоритетів при підготовці майбутніх вчителів технологій. Також відсутні чіткі критерії в формулюванні культури безпеки і

її компонентів, які є невід'ємною складовою загальної та професійної компетентності учителя трудового навчання. Одночасно шкільні майстерні, де здійснюється навчально-виховний процес трудового навчання є середовище де існує ризик зазнати шкоди. Відтак постає необхідність формулювання складової культури безпеки життєдіяльності, як одного з основоположних компонентів компетентності педагога. Отже, дослідження має на меті встановлення компонентів культури безпеки життєдіяльності майбутнього вчителя технологій в аспекті професійного ризику.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що сучасна стратегія реформ в освіті орієнтована на створення максимальних умов для формування творчої, креативної, самостійної особистості, готової до життєдіяльності в сучасних умовах інформаційного суспільства. Відтак зазнали змін підходи створення таких умов. Особливо докорінні зміни відбулися у програмах з трудового навчання. Тут намітилася тенденція на підхід орієнтований на особистість, індивідуальність, де учень є суб'єктом пізнання. Широке застосування методу проектів, індивідуальних творчих, пошукових, дослідних робіт тощо, ставить нові, підвищені вимоги до сучасного педагога. Сьогодні вчитель технологій покликаний виховати і сформувати відповідний реаліям рівень вихованості і технічної культури – фундаменту майбутньої професійної культури. Основним компонентом цієї культури є культура безпеки життєдіяльності. Відтак, високий рівень підготовки вчителів технологій визначається цілою системою морально-ціннісних, індивідуальних психофізіологічних, професійних та інших якісних компонентів. Серед таких компонентів можна виділити:

1) професійна придатність до педагогічної діяльності (встановлена при професійному відборі відповідність індивідуальних, психофізіологічних особливостей особистості вимогам професії педагога);

2) внутрішня направленість, вмотивованість здійснювати педагогічну діяльність;

3) креативність і творчість у діяльності (ефективне вирішення різноманітних задач в навчально-виховному процесі, в тому числі створення та інновація нових підходів для вдосконалення навчальної діяльності учнів);

4) психолого-педагогічна компетентність (система знань і умінь необхідна для успішного виконання педагогічної діяльності з вирішення задач Державного стандарту освітньої галузі «Технології»);

5) техніко-технологічна компетентність (система знань і умінь, загальноінженерна, технічна грамотність і компетентність необхідна для

успішного виконання фахової професійно орієнтованої діяльності з вирішення задач Державного стандарту освітньої галузі «Технології»);

б) внутрішня направленість на самоосвіту, самовдосконалення (стале підтримання кваліфікації відповідно до існуючого рівня науки і техніки, а також сучасних досягнень психологічної науки і педагогічних технологій);

7) внутрішня направленість на критичний самоаналіз, самооцінювання і самокорекцію особистої фахової компетентності.

Сьогодні педагогічний вплив на учнів повинен орієнтуватися на те, щоб не тільки підготувати школяра до життя [2], а створити підґрунтя для того, щоб вони знайшли себе в світі й суспільстві як особистості, вміли виходити за свої межі, будувати нову реальність та «розкрити і реалізувати свій потенціал, свою сутність як суб'єкта культури» [1]. Однак культура техногенної цивілізації, особливо сучасної – інформаційної, вимагає від сучасної людини самоідентифікації, високу мобільність, комунікабельність, креативність, інноваційність, психофізіологічну сумісність з техносферою тощо. Це висуває нові вимоги до її життєдіяльності, а саме – діяти правильно і безпечно за будь-яких обставин. Тому важливим є формування внутрішніх якостей школярів, наприклад, мотиваційної складової діяльності, на чому наполягає В. В. Руденко [10], та відповідальної поведінки, що науково обґрунтовано М. В. Савчином [12], а також вмінням правильно оцінювати реальність та приймати рішення в умовах ризику зазнати шкоди. В цілому можна говорити про формування в учнів системи ціннісно-мотиваційних орієнтирів, компонентів культури безпеки життєдіяльності, які формуються за рахунок системи психолого-педагогічних впливів, метою яких є максимальне створення невимушених, майстерно спланованих ситуацій для виникнення імпрінтингу, копіювання, прикладу, екзистенціального натиску, ототожнення й самоідентифікації в суб'єкті пізнання.

Важливим аспектом формування культури безпеки життєдіяльності майбутнього вчителя технологій в аспекті професійного ризику є правильне розуміння студентами функцій вчителя. Зокрема, вчитель технології в навчально-виховному процесі повинен виконати такі основні функції:

1) аксіологічну – створити фундамент безпеки життєдіяльності учнів відповідно до загальнолюдських цінностей та ціннісних орієнтирів, в основі яких стоїть питання життя і здоров'я, безпеку окремої особи і спільнот;

2) семіотичну – створити базу для формування знань про взаємозв'язок між знаками і символікою елементів життєвого середовища (особливості

технологічних процесів, поняття про давачі інформації стану технічних об'єктів та технологічних процесів тощо) та умовами забезпечення безпеки життєдіяльності людини за умов наявності ризику зазнати шкоди;

3) нормативно-оцінюючу – ознайомити учнів з законодавчими, директивними документами, інструкціями, нормами, правилами, які регламентують поведінку людей відповідно до Державної політики в галузі безпеки життєдіяльності та основоположними засадами культури безпеки життєдіяльності людини;

4) виховну – забезпечити адекватний реаліям інформаційної культури високий рівень вихованості індивіда у забезпеченні особистої безпеки та безпеки інших;

5) навчальну – дати знання про способи та методи, інструментарій для забезпечення стану захищеності людини, правила прийняття правильних рішень та їх реалізації, технологію уміння досягнути безпеку у життєвих ситуаціях;

6) трансляційну – забезпечити передачу досвіду, парадигм, моделей мислення, прийняття рішень, типів поведінки для максимально ефективного забезпечення безпеки як окремої людини, так і соціальних груп у типових життєвих ситуаціях;

7) сігніфікативну – дати знання про основні закономірності включення і перетворення явищ і об'єктів середовища існування людини у елементи ціннісного поля, що створює умови для забезпечення безпеки людської життєдіяльності;

8) креативну – дати знання про основні правила креативного, нестандартного мислення, творчого вирішення проблем, а також основні умови безпечного перетворення і освоєння світу, вироблення негайних раптових рішень для забезпечення безпеки людини як у повсякденному житті, так і в умовах підвищеного ризику тощо;

8) ризик-орієнтуючу – дати знання про основні засади культури безпеки життєдіяльності з позиції ризику зазнати шкоди, що дає можливість приймати правильні рішення і діяти впевнено за умов прийнятого ризику, чи відмовлятися діяти за умов неприйнятого ризику та досягати позитивного ефекту – належного рівня безпеки життєдіяльності.

Одним з критеріїв підготовки учителя технологій повинен бути рівень культури безпеки життєдіяльності, який включає такі основні компоненти:

1) обізнаність з законодавчою та нормативною базою Державної політики в галузі безпеки життєдіяльності та правилами створення безпечних умов життєдіяльності як для себе, так і для учнів, оточуючих;

2) грамотність у виборі пріоритетів безпеки, розуміння взаємозв'язків між явищами, об'єктами оточуючого середовища та процесами, ризика-

ми зазнати шкоду; обізнаність і вміння правильно приймати рішення і діяти в умовах ризиків тощо;

3) культура професійної безпеки – рівень досконалості системи моральних, духовних цінностей та способів і прийомів організації безпечної професійної діяльності її реалізації та підвищення кваліфікації;

4) культура безпеки життєдіяльності – рівень досконалості системи моральних, духовних цінностей та способів і прийомів організації, реалізації та поступу безпечної життєдіяльності;

5) ідеологія «людини безпеки» – цілеспрямована політика, менеджмент, що здійснюється відповідно до концептуальних безпекознавчих засад філософії безпеки, психології безпеки та ін., з метою формування фундаменту і системи моральних, духовних цінностей, орієнтирів у безпеці життєдіяльності людини.

Висновки. Усвідомлення стрімкого розвитку інформаційної техногенної культури та швидкоплинної зміни її обрисів дає можливість прогнозувати подальше ускладнення вимог до суб'єкта пізнання як учня, так і студента. В таких умовах, без формування засад культури безпеки життєдіяльності, як одного з ключових компонентів компетентності педагога, неможливо якісно організувати навчально-виховний процес. Важливим у підготовці майбутніх вчителів технологій є правильне розуміння і усвідомлення ними їх функцій в навчально-виховному процесі в аспекті формування культури безпеки учнів. Також необхідне формування компонентів культури безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців, які можна поділити на рівні: обізнаності, грамотності, культури професійної безпеки, культури безпеки життєдіяльності, ідеології «людини безпеки».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агієнко І. Соціально-філософський аналіз моделей формування особистості як суб'єкта культури : автореф. дис... канд. філософ. Наук : спец. 09.00.03 – соціальна філософія і філософія історії / І. Агієнко. – Дніпропетровськ, 1998. – 20 с.
2. Адлер А. Наука жить / А. Адлер. – К. : Port-Royal, 1997. – С. 151.
3. Байбородова Л. Методика обучения ОБЖ. Методическое пособие / Л. Байбородова, Ю. Индюков. – М. : ВЛАДОС, 2003. – 272 с.
4. Васильева Р. Модель готовности студентов к формированию безопасного поведения подростков / Р. Васильева // Вектор науки ТГУ. – 2012. – № 1 (8). – С. 87–90.
5. Воробьев Ю. Культура безопасности жизнедеятельности: системообразующий фактор снижения риска чрезвычайных ситуаций в современной России / Ю. Воробьев // Право и безопасность. – 2006. – № 3-4 (20-21). – С. 5–23.

6. Зоріна М. До проблеми визначення актуальності й особливості формування культури безпеки [Електронний ресурс] / М. Зоріна – Режим доступу до документу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2010_8/files/PD810_26.pdf.
7. Лапаева А. Исследование свойств культуры безопасности в педагогике. [Електронний ресурс] / А. Лапаева – Режим доступа : www.uni-altai.ru/engine/download.
8. Немкова И. Формирование культуры безопасности жизнедеятельности студентов в процессе профессиональной подготовки в вузе : дис. ... канд. пед. Наук : 13.00.08 / И. Немкова. – Тамбов, 2005. – 238 с.
9. Пелагейченко М.П. Професійний довідник учителя трудового навчання / Пелагейченко М.П. – Х. : Видавнича група «Основа», 2013. – 254 с. (серія «Професійний довідник»).
10. Руденко В. Подготовка будущего учителя к обучению технико-технологической безопасности сельских школьников : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / В. Руденко. – Махачкала, – 2008. – 20 с.
11. Савицкая Н. Воспитание культуры безопасной жизнедеятельности в социально-педагогическом процессе / Н. Савицкая // Педагогическое образование в России. – 2011. – № 3. – С. 224–247.
12. Савчин М. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості : автореф. дис... д-ра психолог. наук : спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / М. Савчин. – К., 1997. – 51 с.
13. Філософський енциклопедичний словник // [за ред. В. Шинкарука, Є. Бистрицького, М. Булатова та ін., гол. ред. В. Шинкарук]. – К. : Абрис, 2002. – С. 313–314.
14. Шароватова О. До питання про формування культури безпеки життєдіяльності у студентів вищих навчальних закладів / О. Шароватова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка – 2011. – № 4 (215). – С. 167–171.
15. Яким Р. Вчинок особистості у контексті безпеки її життєдіяльності / Р. Яким // Молодь і ринок. – 2003. – №4 (6). – С. 25–27.